

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
Manisa Yöresi Türk Tarih ve Kültürünü
Araştırma ve Uygulama Merkezi**

**İKİNCİ ULUSLARARASI
MEVLÂNÂ, MESNEVÎ VE
MEVLEVÎHÂNELER
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ**

**18-20 Aralık 2002
Manisa Mevlevîhânesi**

Yayına Hazırlayan:
Yrd.Doç.Dr.Ünal ŞENEL

MANİSA - 2010

BİRİ MEVLEVÎ BİRİ MEHTERANDAN İKİ ŞAİRE GÖRE MANİSA

Müjgân CUNBUR

Şehir tarihlerimizin yazılışında eski seyahatnâmelerin güvenilir kaynaklardan olduğu bilinmektedir. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* de birçok şehrimizin kültürel ve sosyal tarihi için önemli bilgi kaynağı sayıldığı gibi, Manisa ile de önemli bilgileri içermekte, şehir tarihlerimiz yazılırken *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'nden yararlanılmaktadır. Nitekim tarihçilerimiz tarafından Evliya Çelebi'nin Manisa'ya ait verdiği bilgilerin değerlendirilmesi de yapılmıştır.¹ Osmanlı şehir tarihleri için ikinci bir kaynak da Kâtip Çelebi'nin *Cihannümâ*'sıdır. Çağatay Uluçay gibi değerli bir tarihçinin Manisa tarihiyle ilgili eserleri de bu güzel şehrin geçmişini aydınlatmıştır. Şehzâdelerin sancakbeyliği yaptıkları şehirler Osmanlı genel tarihlerinde yer aldığı gibi ayrıca edebiyatımıza, özellikle şiirimize de bazı özellik ve güzellikleriyle ilham kaynağı olmuşlardır.

Divan şairlerimizin hayat hikâyelerini anlatan Tezkiretü'ş-Şuarâlarda şairin doğduğu yerin övülmesi bir gelenek hâlini almıştır.² Manisa da bu şehirler arasındadır.

Âşık Çelebi Manisa şehrini Tezkiresinin bir maddesinde "Diyâr-ı Adn-âsâ şöhret-şîâr-ı Magnisâ" yani cennet gibi bir ülke diye ün kazanan Manisa, Manisalı Derûnî maddesinde de "Âb u hevâsı ile behîst-âsâ olan Magnisâ'dandır" yani suyu ve havasıyla cennet gibi olan Manisa'dandır" diye sıfatlandırmıştır. Sâlim Efendi de *Tezkire*'sinin bir yerinde "şehr-i dil-güşâ" yani gönül açan, gönüllere açıklık, ferahlık veren şehir demiş (45a), Manisalı Mevlevî şair Birrî'yi anlattığı bir maddenin başında şu uzun övmeyi yapmıştır: "Miyân-ı gülistân-ı letâfetde mânend-i şakâyıku'n-nu'mân olup hadîka-yı derûn-i sükkân-ı safâ-meşhûnu nuri arsa-i nebât-ı metânet u sebâtları giyâh-ı züfâ-yı vefâ ile her dem bahâr ve karanfûlzâr-ı kemâlleri nasûh-ı şecâate mekân olan diyâr-ı behîst-âsâ şehr-i Magnisâ" demiştir. Günümüz Türkçe'sine göre bu oldukça ağır tamlamalarla dolu ibareyi açıklayacak olursak, devrinin büyük din adamlarından biri olan Salim Efendinin Manisa'yı cennete benzeterek şöyle övdüğü görülür: Latiflik yani güzellik gül bahçesinin ortasında gelincik çiçeği gibi ve orada yaşayanların safa ile doldurulmuş içleri cennet bahçesi nuru gibi aydınlık olup, metânet ve sebat bitkilerinin arsası, vefa ile doymuş otları ile her dem baharı yaşıyor, olgunluklarının karanfil bahçesi yiğitlik öğütçüsüne mekân olmuş, cennet gibi ülke yani Manisa şehri.

Tezkirelerde bir kısım şairlerin Manisa'da doğup yetiştiklerini görüyoruz. Yalnız Âşık Çelebi'nin *Meşâirü'ş-Şu'arâ*'sında 16. Yüzyılda Câmî'i, Sâmi'i, Kâni'i, Senâ'i, musikîşinas-şair Derûnî, Şevkî, Sun'î, Tâli'i ve Şeydâ adlı şairlerin

¹ Prof. Dr. Feridun M. Emecen, "Evliya Çelebi'nin Manisa'ya Dair Verdiği Bilgilerin Değeri" *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4, 1989, s.215-223.

² Prof. Dr. Namık Açıkgöz, "Tezkirelere Göre Şehir Tavsifleri ve Bunun Kültür Tarihimizdeki Yeri", *Fırat Üniversitesi I. Tarih Sempozyumu*, 17-19 Ekim 1993, Elazığ, 20 s.

Manisa'da doğup oradan yetiştikleri yazılıdır. Akhisarlı Ferruhî'yi de bunlara ekleyebiliriz.

Manisa Anadolu'da şehzâdelerin sancak beyliği yaptıkları başlıca kültür merkezlerinden biridir. Şehzâdelerinin yanında Manisa'ya gelen, şehzâdelerin nedimleri olarak meclisine katılan şairler de vardır. Yine Âşık Çelebi Tezkiresinde Şehzâde Korkud'un sancakbeyliğinde Deli Birader diye meşhur Gazâlî Bey'in, Şehzâde Mahmud'un sancakbeyliğinde Onbeşinci yüzyılın tanınmış divan şairi Necatî Bey'in, Sun'î ve Şevkî ile aslen Manisalı olan Tali'nin, Şehzâde Mehmed döneminde de Fazlî ile Azmî divan kâtibi ve nedim olarak şehzâdelerin hizmetinde bulduklarını yazmaktadır.

Manisa'ya övgü şiirleri yazanlardan Udî de II. Selim'in şehzâdeliği sırasında Manisa'da sancakbeyliği sarayında görevli olan şairlerden biridir. Udî'nin hayatı hakkında şuarâ tezkirelerinde bir bilgi bulunamadı. Onun hakkında çok sınırlı bilgiler *Mâcerâ-i Mâh* adını verdiği küçük mesnevisinden elde edilebilmektedir.

“O şâhun meclis-i hâsında dâ'im
Olurdum hidmet-i sâz ile kâ'im
İderdüm geh nevâ vü gâh uşşâk
Gönülse ârzü eyler idi ı'râk
Çalardum meclis-i şâhîde ûdî
Anun'çün mahlas oldu bana Udî

Bu ve daha sonraki beyitlerden şairin şehzâdenin meclisinde ud ve çeng çaldığı öğrenilmektedir. Asıl adı ve nereli olduğu bilinmiyor. Eserinden anlaşıldığına göre bir ara bir “Ay”a âşık olan ve onu kaybeden şair, bunalıma girince şehzâdenin hizmetinden uzaklaştırılır. Bir arkadaşıyla Mısır'a gider. Bir süre sonra Şehzâde Selim'in kardeşi Bayezid ile arası açılır. Güvendiği kişileri yanına çağırır, bu arada Udî de Manisa'ya çağırılmıştır. Şairin dönüş yolu Halep'ten geçer ve Manisa'da sona erer.

Udî mesnevisinin bu kısmında Manisa'nın güzelliklerini uzun uzun dile getirdiği bir manzume kaleme almıştır:

“Meğer bir gün müyesser itdi ol şâh
İrişdüm şeh-i Magnisâ'ya nâgâh
Temâşâ eyledüm çün ol diyârı
Müzeyyen itmiş idi anı Bâri
Akardı sû-be-sû âb-ı revânı
Açılmıştı ser-â-pâ erguvânı
“Gül-i ra'nâ gibi her dilberi hûb
Nice gül belki andan dahi mahbûb
Anun her bâği olmuş bâğ-ı Rıdyân
İçinde seyr iderler hûr u gılmân
Salınsa nâz ile her serv-i bâlâ
Cinandan baş eğderdi ana Tübâ

Tanrının süslediği bu memleketi seyrettim. Taraf taraf suları akardı. Baştan ayağa erguvan çiçekleri açılmıştı. Her sevgilisi içi kırmızı, dışı sarı bir tür gül gibi güzeldi. Gül ne ola ki belki ondan da fazla sevgiliydi. Şehrin her bağı cennet bahçesi olmuştu. İçinde cennet kızları ve oğlanları dolaşırdı. Uzun boylu servileri naz ile bir salınsa, cennetten Tuba ağacı bile başını eğip itaat ederdi, diyen şair bundan sonra Manisa'nın çiçeklerinden övgüyle söz eder:

Müzeyyen olmuş idi cünd-i ezhâr
Çetirler kurmuş idi hayl-i eşcâr
Geçüp taht-ı zümür-rüd-fâmına gül
Okurdı hutbesin serv üzre bülbül
Veziri lâle vü sünbül nedîmi
Benefşe Hudânun yâr-i kadîmi
Duâ eyler el açup ana zambak
Du'âcı olmağa hem ana elyâk
Bezenmiş lâlelerle sahn u sahrâ
Donanmışdı şakâyıkla ser-â-pâ
Geyüp tâc-i serine yâsemenler
Dökülmüş bâbına sîmin semenler
Buhûr-ı meryemin bûyi ser-â-ser
Bu deyr-i âlemi kılmış muattar
Temâşâ eyledüm bir murg-zârı
Hezâran bülbül anda eyler zârı

Çiçekler asker gibi toplanıp süslenmişlerdi, ağaçlar ordusu da çadırlarını kurmuştu. Gül zümrüttен tahtına geçmiş, bülbül servi tizerine hutbesini okumaya başlamıştı. Lâle vezir, sünbül de nedim olmuştu. Menekşe ise Tanrı'nın eski dostudur. Duacı olmaya en lâyık çiçek olan zambak elini açmış dua etmektedir. Avlular, kırlar lâlelerle bezenmiş, baştan ayağa şakayıkla donanmıştır. Yaseminler başına tac giymiş, (şehzâdenin) kapısına gümüş renkli yasemin yaprakları dökmüştür. Buhûr-ı meryem çiçeğinin kokusu baştan başa dünyayı tutmuştur. Binlerce bülbülün ağlayıp inlediği kuş bahçesini seyrettim, diyen şair bundan sonra şehzâde sarayını anlatmıştır.

Serây-ı Hüsrev ü Dârâ idi ol
O şâh-ı âleme me'vâ idi ol
Kusûr-ı bî-kusûrı cennet-âsâ
Ana reşk eyler idi görse havrâ
Kamu nakş zemîn ü âsumânı
O havz-ı dil-küşâ derc itmiş anı
Görinür cümle nakş-ı kasr yüz reng
Sanasın bahs ider Mâni'yle Erjeng
Çıkup her tâk-ı a'lâsı semâyâ
Semâda ta'n ider her câmu aya
O bâğ-ı pür-letâfet anda gûyâ
Olubdur hûr ile gilmâna me'vâ
Anun her goncası bir hûba dönmüş
Ser-â-ser servler mahbûba dönmüş

Tutar zerrin kadehler elde şehlâ
Nice şehlâ dimezdi görse şehlâ
Temâşâ eyledi âb-ı revânı
Akıllar çâk olurdu görse anı

O saray sanki Hüsrev ve Dârâ'nın sarayı gibiydi. Cihan padişahına yurt sığınacak yer olmuştu. Kusursuz kasırları cennet benzeriydi. Ahu gözlü onu görse kıskanırdı. Tabanı ve tavanı hep nakışla süslenmişti. Gönül açan bir havuz onu çevrelemişti. Kasrın nakışları yüzlerce renktendi. İki İran nakkaşı yani Erjeng ile Mani onu görseler bahse tutuşurlardı. Her yüksek kemeri gökyüzüne çıkıp her camı gökyüzünde ayı çekiştirirdi. Sanki o güzellik dolu bağ, cennet güzellerine sığınacak yer olmuştu. Her goncası bir güzele dönmüş, serviler baştan başa sevgiliye benzemişti. Elâ gözlünün elde altından kadeh tuttuğu görülse tatlı şaşıya şehla denilmezdi. Akar suyunu seyredenlerinse akılları dururdu.

Behişt-âsâ o şehr-i pür letâfet
Kamu halkı olubdur pür zerâfet

beytinde o cennet gibi güzellik dolu şehrin bütün halkının zerafetinden bahseden şair, bu uzun manzumenin sonunda şehirdeki Sultan Cami'ini şöyle dile getirmektedir:

Hem anun Câmî'-i Sultânı câmî'
Sanâyi'le pür itmiş anı Sâni'
Olubdur kubbesi san burc-ı keyvân
Tulu' eyler idi andan şems-i tâbân
Anun her câmı dönmüş gökte aya
Nitekim kubbesi tâk-ı semâya
İrişüb her minâre âsumâna
Çıkan muhtac olurdu rîsmâna
Müezzinlerine dem-geh itse hoş elhan
Gıda-yı ruh olurdu kuvvet-i cân
Gönül kim eyler idi âh u efgân
İşidüb ol sadâyı oldu şâdan çün
Temâşâ eyledüm çün ol diyârı
Heman kıldı görem ol tâc-dârı “

Hem oranın Sultan Camii'ni Yaratın sanatlarla doldurmuş, sanki kubbesi Zuhul burcu gibidir. Parlayan güneş oradan doğar. Onun kubbesi gökyüzünün ayına benzediği gibi, her camı da gökteki aya dönmüştür. Minareleri gökyüzüne erişmiş, öyle ki çıkanlar halata muhtaç olmaktadır. Müezzinleri güzel makamla ezan okusalar can gücü ruh gıdasını bulurdu. Ah edip feryad eden gönül, o sesi işitince sevinir şenlenirdi.

“Mefâilün mefâilün feülün” vezniyle yazılmış küçük bir mesnevi olan *Macerâ-i Mâh*'in görebildiğim tek nüshası Millî Kütüphaneye Yz A 2770 numarada

kayıtlıdır¹. Manisa şiiri mesnevinin 20b-21b yaprakları arasında yer almaktadır. Üdî eserini bitirip H. 975 /M.1568'de Şehzâde Murad'a takdim etmiştir, bu tarihte II. Selim Osmanlı tahtındadır. Üdî'nin Selim'le İstanbul'a gitmediği, yeni sancakbeyi Şehzâde Murad'la Manisa'da kaldığı eserden anlaşılmaktadır. Yine

Heman dem emr-i şeh oldı hevâdâr
Alem mehterlerine kıldı serdâr
Neferken oldı Üdî başka mehter
Kamu mehterler içinde oldı bihter

beyitlerinden anlaşıldığına göre de şair bu takdimden sonra mehterbaşılığa terfi etmiştir.

Üdî'nin eserini yazıp bitirdiği 1568 yılından yüz bir yıl sonra 1669'da Manisa'da dünya gelen şair Birri Manisa'yı öven, doğduğu bu güzel şehre sevgisini anlatan bir şehir güzelleşmesi yazmıştır. Şiir, şairin meşhur *Bülbülüye*'sinde yer almış, 9 beyitli bir gazeldir. Celâl Bayar Üniversitesi tarafından düzenlenen Birinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu'na sunulan bildiride Birri'nin hayatı ve eseri anlatılmıştı.² Bu bakımdan bu konuşmada yalnız Manisa ile ilgili şiirinden söz edeceğim:

Gönül diler k'ide medh ü senâ-yı Mağnîsâ
Suhanda göstere hüsn-i edâ-yı Mağnîsâ

Tarâvet-i çemenistân-ı tab'ıma bâdî
Olur letâfet-i âb u hevâ-yı Mağnîsâ

Gör i'tidâl-i hevâdan berâber olmuştur
Dem-i bahâr ile vakt-i şitâ-yı Mağnîsâ

Dimâğ-ı câna şemîm-i cinân bahş eyler
Nesîm-i subh-dem-i dil-güşâ-yı Mağnîsâ

Olursa gül gibi hurrem n'ola gören âdem
Misâl-i bâğ-ı iremdir fezâ-yı Mağnîsâ

Sezâ-yı bast-ı bisât-ı neşâtdır el-hak
Mesîrehâ-yı meserret-fezâ-yı Mağnîsâ

Hîsâl-i hûb ile bi'l-cümle müsteidlerdir
Gönüller almağa her dil-rübâ-yı Mağnîsâ

Aceb değil kalemimden olur ise cârî
Zülâl veş suhan-i mâcerâ-yı Mağnîsâ

¹ Yazmanın özellikleri ve eser hakkında daha geniş bilgi için bk. M. Cunbur, "Üdî ve "Mâcerâ-i Mâh" Adlı Eseri", *Erdem*, Ankara, 1.c.1.sayı, 1985, s.187-198.

² M. Cunbur, "Manisa Mevlevîhânesi'nden Yetişen İki Şair", *Birinci Uluslararası Mevlânâ, Mesnevî ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri, 19-21 Aralık 2001-Manisa*, Manisa 2002, s.267-274.

Netfice hubb-i vatan olmağıle imandan
Bu nazmın oldu nizâmı berâ-yı Mağnîsâ.

Gönül Manisa'yı övmeyi, söz hâlinde yani şiirde Manisa'nın güzelliğini göstermeyi dilemektedir. Manisa'nın havâ ve suyunun latifliği yaratılış çimenliğimin taze kalmasına sebep oldu. Havaşının ılımlılığı yüzünden Manisa'nın baharıyla kışının birlikteliğini, benzerliğini gör. Manisa'nın gönül açan sâbah esintisi canın dimağına cennetlerin güzel kokusunu bağışlar. İnsan gül gibi sevinçli, güler yüzlü olsa ne olur? Çünkü Manisa'nın fezası İrem bağıının örneğidir. Doğrusu Manisa'nın sevinci artıran gezinti yerleri, şenlik kiliminin yayılmasına yararır. Manisa'nın her gönül kapını bütün güzel huylarla gönüller almağı istidatlıdır. Manisa macerasının sözü tatlı su gibi kalemimden aksa şaşılmaz. Sonuçta vatan sevgisi imandan geldiğinden Manisa için bu manzume düzenlendi.

Ûdî gibi Birrî de Manisa'dan ayrılamamıştır. Manisa'nın havaşının, tabiatının güzelliğı bu iki şairi kendisine bağılamıştır. Birrî de mektuplaştığı, şiirlerine nazireler, tahmisler yazdığı air dostları Nabî, Vehbî ve Sâbit'le birlikte veya onların arkasından İstanbul'a gidip başkentte daha büyük imkânlar kavuşabilirdi. Ûdî nasıl padişahla birlikte İstanbul'a gitmektense Manisa'da yeni sancakbeyi ile Manisa'da kalmışsa, Birrî de attar dükkânındaki kısıtlı kazancıyla, bu cennet gibi güzel şehirde yaşamayı, Manisa Mevlevîhanesi'ndeki şeyhi ve yol arkadaşlarının sevgi ve dostluklarıyla yetinmeyi tercih etmiştir. Tabii bu tercihte tasavvuf terbiyesi almış Birrî gibi bir şair üzerinde "Hubbü'l-vatan min el-iman" sözünün kutsal tesirini de unutmamak gerekmektedir.